

GÖMÖRI GYÖRGY

John Maynard Keynes és Békássy Ferenc barátságáról

1.

A régi magyar nemesi családból származó Békássy Ferenc 1905-ben, tizenkét éves korában került Angliába, a Bedales Schoolba, egy Petersfield melletti koedukációs magániskolába. Itt kezdett verseket írni, párhuzamosan angolul és magyarul, miközben az iskola önképzőkörében előadásokat is tartott, az egyiket 16 éves korában Friedrich Nietzsche-ről.¹ Értelmes, nyelveket könnyen tanuló diákként már a középiskolában szerzett magának barátokat, de a legtöbb angol barátja mégis Cambridge-ben akadt, ahol Békássy 1911 és 1914 között a King's College diákjaként tanult történelmet, politikát és (az akkor még nem vizsgafeladatnak számító) irodalmat.

Békássy Ferenc legjobb angol barátjának alighanem első cambridge-i mentorát, John Maynard Keynes-t tekintette. A később világhírű közgazdász, Keynes, aki az előkelő Etonban járt középiskolába, majd fiatalon lett a cambridge-i King's College tanára, lehet, hogy már Békássy első trimeszterében felfedezte a jóképű és az átlag angol diákoknál jóval szélesebb körűen művelt fiatalembert, de úgy tűnik, igazán csak 1911 december végén, a dorseti tengerparton, Lulworthben, a görögimádó „újpojányok” egyik táborában, illetve „olvasó-találkozóján” döntött úgy, hogy jobban megismeri és felkarolja. Ezt a találkozót még a fiatal költő, Rupert Brooke szervezte,² aki akkor már egy hónapja ismerte Békássyt, és bár nem volt róla rossz véleménye, egész biztosan közös barátjuk, Noel Olivier tanácsára hívta őt meg erre a zártkörű összejövetelre, ahol végül Noel maga nem jelent meg.³ Keynes eleinte kicsit még alábecsülte Békássyt, első két levelében – amelyeket a festőművész Duncan Grantnak, legbizalmasabb barátjának és szeretőjének írt – még a németeket gúnyoló

kifejezéssel, mint a „Hun”-t emlegeti,⁴ hogy aztán hamarosan áttérjen a bizalmasabb „Feri” megszólításra, illetve megnevezésre.

Keynes volt az, aki James Strachey segítségével az elsőéves történész (!) Békássyt beszervezte az Apostolok nevű nagyon exkluzív cambridge-i társaságba. Az Apostolok szombat esténként találkoztak vagy a King's vagy a Trinity kollégiumban. Itt némi kávé vagy tea kíséretében, szardíniás kétszersültet fogyasztva rendeztek filozófiai, illetve világnézeti vitákat. A 12 állandó tagon kívül az üléseken részt vehettek a régi tagok (úgynevezett „angyalok”). Ahhoz, hogy valakit taggá válasszanak, az intelligencián és az ékesszóláson kívül a XX. század elején az előnyös külső is hozzájárult, lévén a tagok túlnyomó többsége homo- vagy legalábbis biszexuális hajlamú. Ez nem jelentette azt, hogy az Apostolok kizárólag meleg társasága lett volna, bár például John Maynard Keynes „gyakorló” homoszexuális volt 1914 előtt, viszont a szintén Apostol-tag, Bertrand Russell egyáltalán nem volt az.⁵ Mindenesetre Keynes-t annyira érdekelte magyar barátja, hogy miután Békássyt Gordon Luce-szal együtt beválasztották az Apostolokhoz, és a fiatal magyar költő bevallotta neki, hogy szerelmes (az akkor már húsz éves Noel Olivierbe),⁶ nem próbált vele viszonyt kezdeményezni, megelégedett egy platonikus kapcsolattal, és pár hónappal később elfogadta Békássyék meghívását Magyarországra.

Fennmaradtak Békássy mulatságos levelei, amelyekben a London–Zsenyve vonatút várható fáradalmait részletezte Keynes-nek, aki végül 1912. szeptember közepén érkezett az akkori Kis-Sennyére (a mai Zsenyére), a Békássy-birtokra.⁷ Itt az angol közgazdász a pihenés és a társadalmi kapcsolatok mellett elkezdett dolgozni első nagyobb művén, amit az indiai pénzügyekről írt – arról pedig, hogy hogyan érezte magát Ferencéknél, több levélben is beszámolt, részben anyjának, részben pedig közeli barátjának, Duncan Grantnak. Utóbbinak részletesen leírta a Békássy–Bezerédj kastélyt, a személyzetet és a családot:

1 Erről az iskola lapja, a Bedales Chronicle tudósított 1909. október 30-i számában.

2 Geoffrey KEYNES (szerk.): *The Letters of Rupert Brooke*, Faber and Faber, London, 1968, 325.

3 George and Mari GÖMÖRI (szerk.): *The Alien in the Chapel. Ferenc Békássy, Rupert Brooke's Unknown Rival, Poems and Letters*, Skyscraper Publications, Bloxham, 2016, 77.

4 John Maynard Keynes Duncan Grantnak, Keynes Papers, British Library, Additional MS 57931, f. 1. és 3. (1912. január 5., illetve január 23.).

5 Életrajzírója szerint Keynes-nek csak 1911–12-ben tíznél több homoszexuális „kalandja volt”. Vö. Richard DAVENPORT-HINES: *Universal Man: The Seven Lives of John Maynard Keynes*, Basic Books, New York, USA, 2015, 214.

6 Keynes Grantnak 1912. február 21-én, BL, Add. MS 57931, f. 9.

7 Először a *New Hungarian Quarterly*, No. 79, Autumn 1980, 159–170., majd *The Alien in the Chapel*, i. m., 200. és 203.

„(Feri) anyja nagyon kedves és rendkívül intelligens”,⁸ a szabadelvű apa (Vas megye főispánja) Budapesten van, és mindenki nagyon izgatott a politikai fejlemények miatt. A következő levélben Keynes ezt írta Grantnak: „Sok érdekes élményem volt, de voltak unalmas pillanataim is. Végtelen magyar társalgás vett körül, amiből egy szót sem értettem... gyakran egy beszélgetés angolul és németül kezdődött a kedvemért, de ahogy kezdett érdekes lenni... átváltottak magyarra és nem tudtam végül, mi lett az egészből.”⁹ A magyarországi látogatás után Keynes még egy hetet töltött Bécsben, ahol remekül érezte magát – erről is beszámolt anyjának és Duncan Grantnak is, jóllehet merőben más-más hangon és szemszögből.¹⁰

Keynes egyébként kitűnő megfigyelő volt – erre utal a legfiatalabb Békássy-lány, Klára emlékezése, aki szerint amikor a cambridge-i közgazdász náluk járt, egyszer egy hosszú vacsora alatt, amikor a beszélgetésből egy szót sem értett, végig „a vendégek kezét és gesztusait figyelte”, majd ennek alapján mindegyik vendégről rövid jellemzést adott, és ezekben „döbbenetesen találó módon írta le őket”.¹¹

Keynes már zsenyei látogatása előtt eltávolodott egy kissé Békássytól, mivel féltékeny lett Frank Blissre, Békássy vele egykorú kollégiumi társára és beszélgető partnerére. Erről is írt Grantnak, nem egészen igazságosan: „Bliss úr megérkezett és ennek borzalmas hatása lett Feri karakterére”.¹² Ez lényegében csak azt jelentette, hogy Ferenc kevesebb időt töltött John Maynarddal, mint a jóképű klasszika-filológus Blissel, akit egyébként még ugyanabban az évben beválasztottak (Békássy szponzorálásával) az Apostolok társaságba. Ettől függetlenül a nyári szünidőben Békássy, barátja, Gordon Luce társaságában elment Keynes-szel vitorlázni a Norfolk Broads néven ismert csatornákra Kelet-Angliában.¹³

A következő két évben Keynes ugyan még barátkozott Békássyval, de sokat utazott, és kevesebbet találtakoztak. A „családi” kapcsolat ugyanakkor megmaradt. 1913 januárjában Keynes például arról számolt be Grantnak, hogy meglátogatta Cambridge-ben élő szüleit, mert „Feri húga jön és elmentem, hogy megkérdezzem, lakhat-e náluk”.¹⁴ Keynes – pontosabban „Maynard” – Békássy számtalan (Noel Olivierhez írt) levelében szerepel. Egyik legérdekesebb utalása Keynes alvási szokásaira és hihetetlen munkabíráására vonatkozik. „Maynard jelenléte nagyon is kellene, hogy munkára ihlessen engem”¹⁵ – írta a sokkal kevésbé fegyelmezett magyar fiatalember. 1914 áprilisában, a két trimeszter közötti szünetben Keynes kibérelte egy-két hétre Virginia Woolfék vidéki otthonát, és ahogy ezt egy Noelnek írt leveléből megtudjuk,¹⁶ Békássy is itt töltötte szabadidejét, Keynes-en kívül Clive és Vanessa Bell és alighanem a festő Duncan Grant társaságában, akivel majd azon a nyáron, hazatérése előtt barátkozott össze.¹⁷ Itt, Asheshamban született 1914. április 24-én Békássynak egy szép szonettje, de a háztulajdonos Woolf-házaspárral ekkor nem találkozott, ők Cornwallban pihentek.

2.

Keynes-nek mint mentornak és kritikusnak komoly szerepe volt Békássy angol nyelvű költészetének alakulásában. A King's College archívumában fennmaradt Békássy-levelek közül kettő angolul írt verseket is tartalmaz. Az egyik egy impresszionista, szabadon áradó, de kissé egyenetlen szöveg az esőről (*Rain!*), a másik, a cím nélküli, „Trunk-things floating...” kezdetű, Zsennyéről küldött vers Robert Browning Galuppi-toccatájának szellemes paródiája. Ez a Békássy hazautazásáról szóló tizszakaszos vers formai bravúr, amit többek között Patrick Leigh Fermor is észrevett és méltányolt *Between the Woods and the Water* (*Az erdők és a víz között*, 1986) című, magyarországi útjáról szóló könyvének egy bekezdésében.¹⁸

8 Keynes Grantnak, BL, Add. MS 57931, f. 34., 1912. szeptember 12-én, és J. M. Keynes Florence Keynesnek, ugyanazon a napon, Keynes Papers, MS PP/45/168/7/182–183., Archives of King's College, Cambridge. – Ezekből a levelekből hosszan idéztem: *Hungarian Review*, Vol. VI., No. 6., November 2015, 69–73.

9 *Uo.*, illetve *Hungarian Review*, 2015/11, 72.

10 *Uo.* – Keynes anyjának 1912. október 3-án, Duncan Grantnek pedig október 5-én írt.

11 GÁL István: *A Hungarian at King's*, *The New Hungarian Quarterly* 10. No. 41. (1969), 189.

12 Keynes Duncan Grantnak, 1912. június 18., BL, Add. MS 57931, f. 25. – Frank Bliss 1914-ben belépett a brit hadseregbe, és 1916-ban elesett a franciaországi fronton.

13 Említi Békássy Noelhez írt 1914. május 18-án írt levelében: *The Alien in the Chapel*, i. m., 166.

14 Keynes Grantnak, 1913. január 23., BL, Add. MS 57931, f. 39.

15 *The Alien in the Chapel*, i. m., 112. Magyarul ugyanez (Balogi Virág fordításában): GÖMÖRI György–WEINER SENNYEY Tibor (szerk.): *Békássy Ferenc szerelmes levelei*, Aranymadár, Budapest–Zsenye, 2013, 78.

16 Lásd Békássy levelét Noelhez Cambridge-ből Asheshamról 1914. április 30-án: *The Alien in the Chapel*, i. m., 163.

17 Grant azt tervezte: 1914 karácsonyán találkozik Békássy Ferencel Bécsben. Lásd: Frances SPALDING: *Duncan Grant*, Chatto & Windus, London, 1997, 153.

18 Patrick Fermor LEIGH: *Between the Woods and the Water*, John Murray, London, 1986, 143. (P. F. Leigh itt a *New Hungarian*

Későbbi, komolyabb versei közül van még egy, amit Keynes biztosan olvasott és alighanem értékelt: ez a főntebb említett Ashehamben írott „I am a bondsman...” (Alattvalód vagyok...) kezdetű szonett, amit magyarra e sorok írója fordított.¹⁹ Ami pedig Békássy Ferenc első angol nyelvű kis kötetének, az *Adriatica and other poems*-nek a kiadását illeti, azt – gondolom, Békássy Emma segítségével – éppen John Maynard Keynes kezdeményezte és intézte a Hogarth Press-szel, amelyik ugyan Virginia és Leonard Woolf kiadója volt, de Keynes ajánlása nélkül sohasem vállalkozott volna egy ismeretlen magyar költő angol verseinek a kinyomtatására. Békássyt – jegyezzük meg nyomatékosan – egyáltalán nem érdekelte Virginia Woolf, ő a Bloomsbury-csoport tagjai közül Adrian Stephennel és Clive Bellel ápolt „rokonszenvi” kapcsolatot.²⁰

3.

John Maynard Keynes fontos szerepet játszott abban, hogy Békássy Ferenc hazajuthasson Magyarországra még az első világháború kitörése, pontosabban az Egyesült Királyságnak Ausztria–Magyarország elleni hadüzenete előtt. Bár júliusban Ferenc még hazautazott pár napra, a hónap legvégén vagy augusztus legelején újra Angliában találjuk, azzal a megbízatással, hogy hozza haza két, Bedalesben tanuló fiatalabb lánytestvérét. Ez kettejük közül csak Klára esetében sikerült, aki (Svájcon keresztül) tért haza Ferencel. Éva – a másik lánytestvér – ragaszkodott hozzá, hogy legalább még egy trimesztert az angol iskolában töltsön. Békássy Ferenc öccse, János is úgy döntött, nem tér haza – őt először internálták Man szigetén, majd a befolyásos Wedgwood család segítségével szabadon engedték.²¹ Miért akart Ferenc mégis hazatérni, és hogyan volt ez lehetséges háborús időben?

A két kérdés közül először az utóbbira válaszolnánk. Mivel a bankokban már zárolták Békássyék

számláját, augusztus 11-én egyedül John Maynard Keynes, a kormány tanácsadója volt abban a helyzetben, hogy kivehessen és kölcsönadhasson pénzt Ferencnek a Svájcban át tervezett vonatútra. Bár próbálta a hazatérésről lebeszélni Békássyt, ez nem sikerült, ezért inkább segített neki egy olyan kölcsönrel, amit a háború időtartama alatt bizonyosan nem kaphatott vissza. Erről a végzetesnek bizonyuló epizódról Keynes több kortársa, köztük David Garnett is beszámolt emlékezéseiben.²²

A válasz arra, miért is akart Békássy hazatérni, bonyolultabb, mint gondolnánk. Egy biztos: nem csak azért, hogy ősei szellemében a „hazát védje”, bár ez sem volt elhanyagolható tényező döntésében. Nem nagyon sietett vissza Magyarországra; tudjuk, hogy Anglia után még pár hetet eltöltött svájci nyaralással.²³ Nem jelentkezett önkéntesnek; megvárta, amíg behívják, s utána Pápán kapott több hónapos lovassági képzést. De azon kívül, hogy anyjának megígérte hűgái visszahozatalát, döntésében fontos pszichológiai szerep jutott Ferenc önértetének. Ez a még nem egészen felnőtt és biszexuális hajlamokkal rendelkező fiú 21 évesen úgy látta, hogy a háború esélyt ad neki a „felnöttségre” és a „megfőrfiasodásra”. Ennek külső jele a huszáros bajusznövesztés 1914 augusztusa és 1915 júniusa között, amit lehet, hogy részben James Strachey sikeres szakállnövesztése befolyásolt.²⁴

Keynes és Duncan Grant még a háború kitörése után is próbáltak levelezni Békássyval. Keynes egy héttel azután, hogy megtudta Békássy halálának a hírét, megható szavakkal emlékezett meg Grantnak közös magyar barátjukról: „Most rendkívül rövid időnek tűnik az a nap, amikor visszarahant (Angliába), a hűgáért és az, ahogy a Leicester Squaren át sétálva, miután a közeli filmszínházban (Picture Palace)

22 David GARNETT: *The Golden Echo*, Chatto&Windus, London, 1953, 270–271.

23 Lásd *Notes*-ének jegyzeteit, illetve Gordon Luce Keynes-nek írt levelét, amiben azt írta: „kaptam tőle [Feritől] egy képeslapot Svájcából”. Archive Centre, King’s College, Cambridge, JMK/PP/45/193/59, f. 18. és Forrás, 2017/5, 125. Békássy *Versek* című kéziratban fennmaradt noteszében említette az 1914-es svájci nyaralást, ami alatt nagyokat úszott egy tóban Bazel közelében.

24 James Strachey 1914 elején Moszkvában töltött néhány hónapot, ezalatt növesztett szakállt. Ez nyugtalanította barátját, Rupert Brooke-ot, de nagyon megnövelte Strachey önbizalmát. Noel Olivier a következőket írta Brooke-nak James-ről: „Békássy találkozott veled külföldön, az új szakállával, és nagyon előkelőnek találtad”. – Pippa HARRIS (szerk.): *Song of Love. The Letters of Rupert Brooke and Noel Olivier*, Bloomsbury, London, 1991, 270.

Quarterly 1980. őszi számában általam közzétett Békássy-levelekből idéz.)

19 WEINER SENNYEY Tibor (szerk.): *Békássy Ferenc egybegyűjtött írásai*, Aranymadár–Irodalmi Jelen, Budapest–Zsennye, 2010, 382–383. (Az itt közölt angol szövegbe több sajtóhiba csúszott.)

20 Adrian Stephent ismerte Londonban, Clive Bell könyve pedig szerepel olvasmányai közt, lelkes kommentárral: *The Alien in the Chapel*, i. m., 151., illetve BÉKÁSSY Ferenc *egybegyűjtött írásai*, i. m., 202.

21 Békássy Jánost Man szigetére internálták, 1915 májusában még fogva tartották. Nem tudni pontosan, mikor engedték ki Joshua Wedgwood közbenjárására az internálásból. János 1920-ban feleségül vette Rosamund Wedgwoodot.

voltunk, azon a vasárnap estén, amikor a háború már biztosnak látszott – én nagyon levert voltam, ő meg izgatott és nem túl levert és ezt mondta: 'Csodálatos élmény lesz azoknak, akik közülünk túlélnek'. Ő maga biztos volt abban, hogy megölik. Rágondolva, szerintem a *jósága* az, amire fogunk emlékezni."²⁵

Keynes fontos szerepet vállalt Békássy Ferenc angliai emlékének megőrzésében. Csak 1920 karácsonyán jutott el hozzá barátjának „búcsúlevele”, amit Békássy 1915 januárjában írt, de sohasem adott postára.²⁶ Ez a levél – aminek tónusa nyilvánvalóvá teszi, hogy Békássy egyáltalán nem osztozott abban a háborús hisztériában, ami a magyar sajtót a háború első évében előtölte – úgy gondolom, megerősítette Keynes-t abban a hitében, hogy az ellenkező oldalon harcoló Békássyt is megilleti a „hősi halottaknak” kijáró tisztelgés, vagyis nevének fel kell kerülnie egy emléktáblára. Ez meg is történt, bár egy helyi professzor határozottan ellenezte, hogy Békássy nevét a közös emléktáblára vegyék fel. Ezért találta ki Keynes azt a kompromisszumot, hogy barátjának neve *egyedül* szerepeljen egy kis emléktáblán a kollégium War Chapeljének ajtó felőli oldalán. Más kérdés, hogy ezzel mintegy kiemelte Békássyt kortársai tömegéből, magyar zarándokhelyé tette és megörökítette az utókor számára.²⁷

4.

A Békássy-kutatás nem zárult le teljesen fent említett angol kötetünk 2016-os megjelenésével, és valószínűleg még a „Békássy összes”-sel sem (amit jelenleg Weiner Sennyey Tibor készít elő). Az ígéretes fiatal költő elestét nemcsak John Maynard Keynes és barátja, Duncan Grant gyászolták, hanem rajtuk kívül még a cambridge-i költő, Frances Cornford,²⁸ az összes Olivier-lány, a Burmában rekedt Gordon Luce,

James Strachey és Justin Brooke, az Apostol-tagok közül Henry Norton, F. L. Lucas és Lowes Goldsworthy Dickinson,²⁹ hogy csak néhány nevet említsek. Felbukkant egy Keynes-levelel is, ami korábban elkerülte a figyelmemet, de érdekes adalék Békássy Ferenc angliai utóéletéhez. Ezt a levelet Keynes Vanessa Bellnek írta 1917. január 20-án, nem sokkal azután, hogy Bellék megvették azt a házat a dél-angliai Charlestonban, ami azóta is a Bell-család és Duncan Grant nevezetes emlékhelye (ma már múzeum). A levélben – pontokba szedve – Keynes beszámolt minden bútordarabról, amit Londonban vagy Cambridgeben be tud szerezni Vanessának, köztük egy „kínai szőnyegről”. Negyedik pontként pedig ezt írta: „Békássy ágya egészen jónak tűnik – tölgyfa ágykeret rugós matraccal és egy jó szőrmatraccal és párnával. Ezt még ezen a héten átküldöm neked.”

A levél ötödik pontja egy „Chesterfieldre” (kárpitozott szófára) vonatkozik, azt még meg kell nézetni, milyen állapotban van. Valószínűleg ez is Békássyé volt, mert a hatodik pontban Keynes így folytatta: „Itt mellékelek egy listát Békássy további bútorairól. Szeretnél ezek közül még valamit?”³⁰

Ez a bútorlista elveszett. Viszont a levél alapján megkockáztathatunk még pár megállapítást. Először azt, hogy amikor John Maynard Keynes kölcsönadott pénzt Békássy Ferencnek hazautazásához, utóbbi aláírt barátjának egy kötelezvényt, hogy ha valami történne vele, Keynes rendelkezzen angliai ingóságaival. (A King's College archivistájának közlése szerint nagyjából 1930-ig megengedték a gazdagabb cambridge-i diákoknak, hogy szobáikat maguk rendezzék be, vásároljanak bele bútorokat). Másodszor: tudjuk, hogy 1917 után Keynes számos alkalommal hosszabb időt töltött Charlestonban, ahol a kertre és a kis tóra néző, saját külön szobája volt. Nem tartom lehetetlenségnek, hogy itt hosszú évekig Békássy Feri régi ágyában aludt.

25 Az utolsó találkozás Békássyval eszerint 1914. augusztus 11-re esett. Anglia már korábban hadat üzent Németországnak, de a Monarchiának csak augusztus 12-én. Az 1915. július 24-i keltezésű Grantnak írt levél: Keynes Papers, Vol. III., British Library, Additional MS 57931, 92. Grant két nappal korábban Keynes-nek írt levelében megkérdezte, vajon Békássy megkapta-e közös levelüket? British Library, Additional MS 742,30 (3), f. 77.

26 A levelet Békássy János juttatta el Londonból John Maynard Keynes-nek. Eredetije a King's College archívumában, Keynes PP/30/45/5 alatt. Nyomtatásban először a következő helyen jelent meg: The New Hungarian Quarterly, No. 79 (Autumn 1980), 168–169.

27 Az emléktábla történetét részletesen leírja Peter Jones a *The Alien in the Chapel Epilógusában*, i. m., 237–242.

28 Frances Cornford Békássy emlékére írott, először *Different Days* (1928) című kötetében szereplő versét én fordítottam magyarra. – Lásd: Életünk, 1995/11, 1028.

29 Amikor Ferenc anyja, Békássy Emma az első világháború után Cambridge-be látogatott, Keynes-en és F. L. (Peter) Lucason kívül egyedül „Goldie” Dickinsonnal találkozott.

30 Archive Centre, King's College, Cambridge, CHA/1/341/3/1 jelzet alatt. Átirata a szerző birtokában.